

Kitap Tanıtımı

Mehmet Rıhtım, *Seyid Yahya Bakuvi ve Halvetilik*, Bakı 2005, 251 sayfa.

Zaur ŞÜKÜROV**

Mehmet Rıhtım'ın Bakü'de Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanan *Seyid Yahya Bakuvi ve Halvetilik* adlı eseri konuyla ilgili ilk müstakil çalışma olarak dikkat çekmektedir. Nitekim, şimdiye kadar Seyyid Yahyâ ve Halvetiyye hakkında müstakil ve geniş kapsamlı bir araştırmanın ortaya konulmadığına yazar da işaret etmekte, son yıllarda az da olsa yapılan yeni araştırmaların bu konularda daha kapsamlı çalışmalar ortaya konulması hususunda umut verdiğini belirtmektedir (s. 12).

Rıhtım'ın, doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışma, Seyyid Yahyâ Bâkuvî (Şirvânî) ve Halvetiyye tarikatı hakkında şu ana kadar yapılmış en geniş araştırmadır. Tasavvuf, özellikle de Halvetiyye tarikatı bakımından ilginç tespitler sunan eser, tezin danışmanlığını yapan Prof. Dr. Azade Musayeva'nın yazdığı "Takdim" in ardından müellifin "Önsöz"ü ile başlamakta; dört bölüm (fasıl), "Sonuç", "Bibliyografya", "Ekler" ve "Resimlerden" oluşmaktadır.

Eserin "Önsöz"ünden sonra yer alan "Birinci Bölüm"de Seyyid Yahyâ ile ilgili belli başlı kaynaklar tanıtılmaktadır (s. 1-14). Burada mutasavvıfın kendi eserleri (s. 3-4) yanında, Seyyid Yahyâ ve Halvetilik hakkındaki aslı kaynaklar (s. 4-10) değerlendirilmektedir. Yine bu bölümde Seyyid Yahyâ ve Halvetiyye'nin tetkik tarihine genel bir bakışla Azerbaycan, Türkiye ve Avrupa'da bu konu hakkında yapılan çalışmalar kısaca ele alınmaktadır (s. 10-14).

"İkinci Bölüm"de Seyyid Yahyâ'nın hayatı ve eserleri incelenmektedir (s. 15-65). Şeyhin doğum yeri ve tarihinden başlayarak (s. 17), adı, nisbesi, künyesi, ailesi, nesebi ve sıfatları (s. 17-19), çocukluk ve gençlik yılları, tahsili ve hocaları, tarıkata intisâbı ve şeyhi (s. 19-22), Bakü'deki hayatı (s. 22-24), vefatı (s. 24-25), menkıbeleri (s. 25-30), hankâhı ve kabri (s. 30-33) üzerinde durulmaktadır. Daha sonra Seyyid Yahyâ'nın eserlerine temas edilmekte (s. 34), adları (s. 34-35), yazma nüshalarının buldukları kütüphaneler (s. 35-36), eserlerinin bir

** A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı doktora öğrencisi.

kısmını içine alan mecmualar, bunların bulunduğu kütüphaneler, kayıt numaraları, özellikleri ve içindeki eserler verilmektedir (s. 36-39). Ardından Seyyid Yahyâ'nın Türkçe, Arapça ve Farsça eserleri ayrı ayrı tanıtılmaktadır (s. 40-49). Bu bölümün sonunda Seyyid Yahyâ'nın halifeleri üzerinde durulmakta, Dede Ömer Rüşenî, Pîr Şükrullah Ensârî, Alâeddin Rûmî, Habîb Karamânî, Ziyâeddin Yûsuf Şîrvânî ve Muhammed Bahâeddin Erzincânî'ni gibi önemli isimlerin yanı sıra diğer bazı mürid ve halifeleri hakkında bilgi verilmektedir (s. 50-65).

Eserin "Üçüncü Bölüm"ünde genel hatlarıyla tasavvuf tarihi ve Azerbaycan'da tasavvufî fikirler araştırılmakta (s. 67-148), tasavvufun kaynağı ve zuhûru (s. 69-70), tasavvuf tarihinin dönemleri (s. 71-73), tarikatlar dönemi (s. 73-74) incelenmektedir. Azerbaycan'da tasavvufun araştırıldığı bu kısım, İlk devir (tasavvuf dönemi) ve tarikatlar devri (s. 74-83), Azerbaycan edebiyatında tasavvuf (s. 83-86) konularıyla tamamlanmıştır. Ardından silsile ve silsilenâmeler, Seyyid Yahyâ'ya kadar Halvetîlik silsilesi (s. 87-94), Seyyid Yahyâ'nın silsilesi (s. 94-104), Halvetîlik silsilesindeki Azerbaycanlı sûfiler (s. 104-108) gibi konular ele alınmıştır. Bunu Halvetîlik ve özellikleri (s. 109), halvet ve usûlü (s. 109-110), halvetin İslâmî esası (s. 110-112), sûfilerin halvet hakkındaki düşünceleri (s. 112-113), halvetin şartları, faydaları ve âdâbı (s. 113-115), Seyyid Yahyâ'nın halvet hakkındaki görüşleri (s. 115-117), halvethânelerin yapısı (s. 117-119), zikir (s. 119-120) ve Seyyid Yahyâ'nın zikir hakkındaki mülâhazaları (s. 120-122) takib etmektedir.

Yine bu bölümde müellif, Seyyid Yahyâ'nın *Vird-i Settâr*'ı ve bunun okunma âdâbı hakkında okuyucuları bilgilendirdikten sonra Türkçe çevirisini de vermiştir (s. 122-128). Halvetiyye'de müridliğin âdâbı (s. 128-129), seyr ü sülûk (s. 129-132) ve Halvetîliğin kıyâfet ve alâmetleri (s. 132-133) konularıyla devam eden bölüm, Seyyid Yahyâ'nın bazı tasavvufî görüşlerinin incelenmesiyle son bulmaktadır (s. 134-148).

Mehmet Rıhtım, Seyyid Yahyâ'nın tasavvufî görüşlerini ele alırken diğer eserleri yanında ağırlıklı olarak *Esrârü't-Tâlibîn* ve *Şifâü'l-Esrâr*'ından faydalanmıştır. Ancak bu görüşlerin ayrı bir çalışma konusu olabilecek kadar geniş bulunduğunu, bunların araştırmanın sınırlı hacmi içerisinde etraflıca tetkik edilemeyeceğini ifade ederek, sadece Seyyid Yahyâ'nın tasavvufun belli meseleleri ve tarikat âdâbı hakkındaki görüşlerine kısaca yer verdiğini belirtmiştir (s. 136).

Müellif, Seyyid Yahyâ'dan sonra Halvetîlik tarikatı, tarikatın yayılma sahası ve tesir dâiresini konu ettiği "Dördüncü Bölüm"de (s. 149-207) Halvetîliğin gelişimi ve yayılması (s. 151-154), Azerbaycan'da Halvetîliğin yayılması (s. 154-159), Halvetîliğin Rüşeniyye (s. 159-160), ve Gülşeniyye kolu (s. 160-162), Anadolu'daki tesirleri (s. 162-165), Cemâliyye (s. 165-169), Ahmediyye (s. 169-172), ve Şemsiyye şubeleri (s.172-173), Anadolu'daki diğer Halvetîler (s. 174), Halvetîliğin Afrika'daki (s. 174-177), Orta Doğu'daki (s. 177-178), Balkan-

lar'daki (s. 178-179), Rusya, Avrupa ve Amerika'daki tesir daireleri (s. 180) gibi konuları ele almıştır. Ayrıca bu bölümde Seyyid Yahyâ'nın edebî-tasavvufî şahsiyeti ve Halvetilikte şiir (s. 181-187) ve edebî gelenekler: *Vird-i Settâr* şerhleri ve *Mi'yâr-ı Tarîkat* (s. 187) ile diğer şair şeyh ve halifeler (s. 187-196) de incelenmiştir, Seyyid Yahyâ ve Halvetî şeyhlerinin devlet liderleri ile münasebetleri araştırılırken (s. 197), Şirvanşahlar ve Halvetiler (s. 197-198), Timurlular ve Halvetiler (s. 198-200), Akkoyunlular ve Halvetiler (s. 200-201), Safevîler ve Halvetiler (s. 202), Osmanlılar ve Halvetiler (s. 202-204) gibi konular ele alınmış, Halvetilik ve Safevîlik tarikatları arasındaki ilişki yanında tarikatın Şirvanşahlar ve Osmanlı'daki sosyal-siyasî tesirleri (s. 204-207) incelenmiştir.

“Sonuç” başlığı altında kitapta ele alınan konuların bir özeti verilmiş (s. 209-213), “Ekler” bölümünde Seyyid Yahyâ Şirvânî'den itibaren Halvetiyye silsilesiyle tarikatın dört ana kolu ve bunların şubeleriyle ilgili sekiz şema yer almıştır (s. 223-231).

“Resimler” bölümünde ise Seyyid Yahyâ'nın doğum yeri olan Şamahı'ya ve Kelehana köyündeki kümbetler ile tekke harâbesine ait fotoğraflar, Seyyid Yahyâ'nın Bakü'deki türbesine ait fotoğraf, plan ve çizimler, Şirvanşahlar Külliyesi'nin genel görünüşü ve çizimleri, Seyyid Yahyâ'nın bazı eserlerinin yazmalarından örnek sayfalar, Halvetiyye silsilesine dair çeşitli örnekler, Şirvanşahlar Külliyesi'ndeki Şah Camii'nin planı ve camide yer alan halvethânelerden birinin görünüşü, Halvetî şeyhlerine mahsus tâc örnekleri, hankâh, türbe, ziyaretgâh, kabir ve camilere ait fotoğraf ve çizimler, ayrıca çeşitli resim ve minyatürler yer almaktadır (s. 233- 249).

Mehmet Rıhtım'ın bu çalışması tasavvuf alanında hiç şüphesiz önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Eser hem Seyyid Yahyâ Şirvânî, hem de Halvetiyye hakkında yapılmış müstakil bir araştırma olduğu için bu konudaki başlıca kaynaklarda yer alan bilgileri derli toplu bir şekilde aktarmakta ve ilim dünyasına yeni bilgiler kazandırmaktadır. Bununla birlikte gözden kaçan birtakım eksikliklere de işaret etmek mümkündür. Nitekim bunlardan biri, eserde Halvetiyye'nin diğer tarikatlar arasındaki yeri ve Seyyid Yahyâ'nın yaşadığı dönemin özelliklerinin tam olarak ortaya konulmadan doğrudan konuya girilmesidir.

Mehmet Rıhtım, doktorasını Azerbaycan'da yapmış olmanın avantajı ile kitabında zengin bir literatüre yer vermekle birlikte özellikle son yıllarda Türkiye'de konuyla ilgili olarak yapılmış bazı yüksek lisans ve doktora çalışmaları ile yayımlanan ilmî yazılardan bahsetmemiştir. Nitekim eserde, Türkiye'de Seyyid Yahyâ ve Halvetilik hakkında yapılan çalışmalar ele alınırken (s. 12-13) Mustafa Aşkar'ın *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayımlanan bir makale-

si;¹ Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin kâimmakamı Muhammed Bahâeddin Erzincânî (ö. 879/1474 [?]) ve *Makâmâtü'l-Ârifîn ve Maârifü's-Sâlikîn* adlı eseri hakkında bilgi verilirken (s. 60-62, 188) bu satırların müellifinin hazırladığı yüksek lisans tezi ile *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne yazmış olduğu "Muhammed Bahâeddin Erzincânî" maddesi;² Erzincânî'nin yetiştirdiği halifeler arasında Kemâl Ümmî (ö. 880/1475) anılırken (s. 62, 165) ihtilafı olan bu konuyla ilgili Ramazan Sarıççek'in Kemâl Ümmî ve divanı hakkındaki doktora tezi³ bunlardan başlıcaları olarak görülmektedir. Hatta bu çalışmaları kısa da olsa değerlendirmesi müelliften beklenen önemli bir hizmet olacaktır.

Araştırmada işaret edilmesi gereken önemli bir diğer husus, kitapta zaman zaman bazı kaynakların orijinallerinden değil, çeviri veya sadeleştirmelerinden yararlanılmış olmasıdır. Örneğin, Cemâleddin Hulvî'nin (ö. 1064/1654) Halvetî şeyhlerinin biyografisine dair henüz ilmî neşri yapılmayan *Lemezât*'ının, Mehmet Serhan Tayşî tarafından sadeleştirilmiş neşrinde (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993) bazı hatalar bulunmakta, Rihtım'ın araştırmasında da bu neşrin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Ancak Hulvî'nin anılan eserinin Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi (nr. 281) nüshasının araştırmanın birkaç yerinde kullanılması (s. 60-61) ve "Bibliyografya"da verilmesi (s. 218, 132. kaynak) Rihtım'ın eserin orijinaline de ulaştığını göstermektedir. Bu durumda eserin yalnızca orijinalinin kullanılması kanaatimizce daha yararlı olurdu.

Çalışmada görülen bir diğer eksik husus ise az da olsa kullanılan bazı kaynaklarda verilen bilgilerin yanlış anlaşılması problemidir. Meselâ Hocazâde Ahmed Hilmî'nin, Seyyid Yahyâ'nın kısa biyografisi yanında on iki Halvetî şeyhi hakkında da bilgi verdiği *Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî* adlı eserinde mevcut "Cenâb-ı Pîr, 869 târihinde Bakû'da şîrîn-mezâk-ı ni'am-ı câvidân-ı âlem-i ukbâ buyurmuşlardır"⁴ ifadesindeki "şîrîn-mezâk" kelimesini Mehmet Rihtım, yer adı zannetmiş (s. 31), Hocazadeye kabrin burada olduğunu söyletme hatasına düşmüştür. Bilindiği gibi "Şîrîn-mezâk" kelimesi burada "tadı damağında kalmış" anlamında birleşik bir sıfattır.

Kitapta tartışılması beklenen, fakat tartışılmayan bir konu da, Alman Türko-log Hans Joachim Kissling'in, Seyyid Yahyâ'yı Halvetiyye'nin gerçek kurucusu olarak göstermesidir. Rihtım, Kissling'in bu görüşüne temas etse de (s. 14, 109) görüşü değerlendirmemiş görünmektedir. Kitabın değişik yerlerinde Seyyid

¹ Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 535-563.

² Zaur Şükürov, *XV. Asır Mutasavvif Şâirlerinden Bahâüddin Erzincânî ve Makâmâtü'l-Ârifîn ve Maârifü's-Sâlikîn Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 2004), M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Muhammed Bahâeddin Erzincânî", *DİA*, XXX, 504-505.

³ Ramazan Sarıççek, *Kemâl Ümmî: Hayatı, Sanatı ve Divânı [İnceleme-Metin]* (doktora tezi 1997), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23-26.

⁴ Hocazâde Ahmed Hilmî, *Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî*, İstanbul 1319, s. 8.

Yahyâ'nın tarîkattaki konumu üzerine kendisinin yaptığı değerlendirmeler arasındaki bağlantı ise zaman zaman zayıf kalmıştır. Meselâ “Birinci Bölüm”de Seyyid Yahyâ'nın *Vird-i Settâr* ve *Mi'yâr-ı Tarîkat* adlı eserlerinin Halvetîliğin gerçek kurucusu unvanını ona vermek için yeterli olduğunu söylerken (s. 4),⁵ ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde Seyyid Yahyâ'nın Halvetîliğin pîr-i sâni olup, tarîkatı yeniden kurduğunu (s. 18, 94, 153) kaydetmektedir. Böyle bir farklılık Rıhtım'ın zihninde bu konunun henüz yeterince açıklığa kavuşmadığını gösterdiği gibi, okuyucu da tartışma yetersizliğinden, bunlardan birini tercih etmekte güçlük çekecektir.

Sonuç olarak müellifin tasavvuf ve Halvetilik açısından önemli olan, ancak daha önce yeterli ölçüde incelenmemiş Seyyid Yahyâ Şîrvânî ve Halvetiyye tarîkatı hakkında değerli bir çalışma yaptığı görülmektedir. Eserin bu sahadaki araştırmalara önemli bir katkı sağlayacağına inanmaktayız.

⁵ Bu ifadeden Rıhtım'ın, Kissling'in görüşünü kabul ettiği de anlaşılabilir.